

ମହାନାମବର ଶେଷ ସନ୍ଧ୍ୟା

ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଚନ୍ଦ୍ର ତ୍ରିପାଠୀ

ବୈଶାଖ ଅମାବାସ୍ୟାର ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟ । ଏହି ସନ୍ଧ୍ୟାର କୀର୍ତ୍ତନରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, କାଶୀଶ୍ଵର ମିଶ୍ର, ଯଶୋବନ୍ତ ଦାସ, ଶ୍ରୀବତ୍ସ ଅନନ୍ତ ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ଗହଣରେ ଥିବାବେଳେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ତଳେ ପଡ଼ି ଅଚେତ ହୋଇଗଲେ । ଉପସ୍ଥିତ ଭକ୍ତମାନେ ତାଙ୍କୁ ତଳୁ ଟେକି ନେଇ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଉତ୍ତରପାର୍ଶ୍ଵ ମଣ୍ଡପ ଉପରେ ଚିତ୍କରି ଶୁଆଇ ଦେଲେ । ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଜଳ ସିଞ୍ଚନ ପରେ ତାଙ୍କର ଚେତା ଫେରିଲା । ଭକ୍ତମାନେ ଆଶ୍ଚସ୍ତ ହେଲେ ଓ ଲୋକ ଗହଳି ଆସେ ଆସେ ଅପସରି ଗଲା । କିଛି ସମୟ ପରେ ମନ୍ଦିରରେ ସନ୍ଧ୍ୟାର କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଖୋଳ ନାଦ ଶୁଣି ଉଦ୍ଭାଦ ହୋଇ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟକୁ ଯିବା ନିମନ୍ତେ ଚାହିଁଲେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଉଠିବାର ଶକ୍ତି ନଥିଲା । ପାଦରେ ଥିଲା ଭୀଷଣ ବ୍ୟଥା, ପୂର୍ବରୁ ଉଦ୍ଭାଦ ଭାବେ କୀର୍ତ୍ତନ ନୃତ୍ୟ କଲାବେଳେ ବାଟରେ ପଡ଼ିଥିବା ଖଣ୍ଡେ ଲଟା ଉପରେ ତାଙ୍କର ବାମପାଦ ପଡ଼ିଗଲା । ବାମ ଗୋଡ଼ର ବୁଢ଼ାଈରେ କ୍ଷତ ହୋଇ ରକ୍ତ ଝରିଲା । ଗୋଡ଼ର ଖଞ୍ଜା ମୋଡ଼ି ହୋଇଗଲା ଓ ସେ ଚିତ୍କାର କରି ତଳେ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲେ । ସେଦିନର ଏହି ଘଟଣା ତାଙ୍କର କାଳ ହେଲା । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଥିବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ତାଙ୍କୁ ନ ଉଠି ନିଶ୍ଚଳ ଭାବେ ଶୋଇ ରହିବାକୁ କହିଲେ ।

ପରଦିନ ଥିଲା ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ପ୍ରତିପଦା । ଦେଖାଗଲା ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଦେହ ଜ୍ଵର ତାତିରେ ପୁରି ରହିଛି । ପାଦ ଫୁଲି ଯାଇଛି ଓ ବାମ ପାଦ ଆଙ୍ଗୁଠିରେ ଭୀଷଣ ପୀଡ଼ା ହେଉଛି । ରାତ୍ରରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଗରମ ପାଣି କରି ସେଥିରେ କରିଆ ବୁଡ଼ାଇ ତାଙ୍କ ପାଦରେ ସେକ ଦେଲେ । ଏଥିରେ ପୀଡ଼ା ସାମୟିକ ଭାବେ ଲାଘବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦେହରୁ ଉତ୍ତାପ ଗଲା ନାହିଁ । ବରଂ ଶରୀରରେ କମ୍ପ ଜାତ ହେଲା । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ବସିଥିବା ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କୁ କହିଲେ ‘ତୁ ଥିଲେ ମୋର କାଳ ହେବ ନାହିଁ । ତୋ ସଙ୍ଗ ମୁଁ ଛାଡ଼ି ପାରିବି ନାହିଁ । ଈଶ୍ଵରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ହିଁ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଭଗବତ୍ ପ୍ରେମୀମାନଙ୍କର କାଳ ହୁଏ ନାହିଁ । ତୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବକ । ମୁଁ ତୋ ସେବା କରିବା କଥା, ମାତ୍ର ଏହା

ବିଚିତ୍ର କଥା ଯେ ମୁଁ ତୋ ହାତରୁ ସେବା ପାଇଲି । ଈଶ୍ଵର ହିଁ ସକଳ ବିଷୟର ସର୍ବମୟ କର୍ତ୍ତା । ମୋତେ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେବାପାଇଁ ସେ ସ୍ଵର୍ଗପୁରକୁ ନେବେ କି ଅବା । ହେ ସ୍ଵାମୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ତୁମେ ମୋର ପ୍ରାଣ ସ୍ଵରୂପ । ତୁମେ ଜ୍ଞାନୀ, ପଣ୍ଡିତ, ତତ୍ତ୍ଵବେତ୍ତା । ତୁମେ କେବଳ ଭକ୍ତିମାର୍ଗ ମୋତେ ଶିଖାଇ ନାହିଁ ବରଂ ନିବିଡ଼ ବନ୍ଧୁ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ବାନ୍ଧି ରଖିଛ । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଆଖିରେ ଆଖିଏ ଲୁହ । ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତରେ ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଅଛି -

‘ସ୍ଵାମୀଙ୍କୁ ବୋଇଲା ସମ୍ଭାଳ - ତୁ ଥିଲେ ମୋର ନାହିଁ କାଳ
ତୋ ସଙ୍ଗ ମୁଁ କି ଛାଡ଼ିବି - ହରିର ଇଚ୍ଛାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ
ହରି ସେବକେ ଯେତେ ଭବେ - ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ନୋହେ ଲବେ
ତୁ ଜଗନ୍ନାଥର ସେବକ - ସେବକ ମୁଁ ତୋ ଅବିବେକ
ସେବା ପାଇଲି ତୋର ହାଥୁଁ - ଜାଣଇ ସବୁ ଜଗବନ୍ଧୁ
ତୋ ବିନା ରତି ଆଉ ନାହିଁ - ପ୍ରାଣୀର ଆର୍ତ୍ତ ନିବାରଇ
ରଖାଇ ଆପଣା ଚରଣେ - ମୋତେ କି ନେବ ନିଜ ଧାମେ ।
ତୁ ସ୍ଵାମୀ ମୋହର ପରାଣ - ସୁଜ୍ଞାନୀ ପଣ୍ଡିତ ସୁଜ୍ଞାନୀ
ଭଗତି ବାଟ ବତାଇଲୁ - ସଖୀରେ ମୋତେ ବତାଇଲୁ
ତୋତେ ଛାଡ଼ି ମୁଁ ଯିବି ନାହିଁ - ତୋ ଯିବା ବାଟ ଥିବି ଚାହିଁ
ପ୍ରଭୁର ନୟନେ ଲୋତକ - ସ୍ଵାମୀ ହେଉଇ ପ୍ରଭୁମୁଖ
ଲୋତକେ ଲୋତକ ମିଶିଲା - ତପତ ପ୍ରବାହ ବୋହିଲା ।’
(୯ମ ଅଧ୍ୟାୟ - ୭୪-୮୪)

ସେହିଦିନ ରାତ୍ରୀର ଶେଷ ପ୍ରହର ଅର୍ଥାତ୍ ବୈଶାଖ ଶୁକ୍ଳ ତୃତୀୟାର ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ପିଣ୍ଡରୁ ପ୍ରାଣ ଉଡ଼ିଗଲା । ଅବତାର ଅବତାରୀଙ୍କ ସହ ମିଶିଗଲେ । ଘୋର ଗର୍ଜନ କରି ସିନ୍ଧୁର ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗ ବେଳାଭୂମିରେ ମଥାପିଟି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ସେ ଦିନ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ନିକଟରେ ରାତ୍ରୀ ସାରା ଏକତ୍ର ଥିଲେ ଓ ତାଙ୍କର ଦେହାନ୍ତ ପରେ ମର ଶରୀରକୁ ଧରି ଉଜ୍ଜରେ ସେ କ୍ରନ୍ଦନ କଲେ । ସେଦିନ ଥିଲା ଅକ୍ଷୟ ତୃତୀୟାର ବ୍ରାହ୍ମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ।

ଜଣେ, ଦୁଇଜଣ ସେବକ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ସେବା ନିମନ୍ତେ ଆସି ଏ ସମସ୍ତ କଥା ଦେଖି ତତ୍ତ୍ୱ ହୋଇଗଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ସେମାନଙ୍କୁ ତୁରନ୍ତ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟ ଜଣାଇବା ନିମନ୍ତେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଲେ । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ ଖବର ପାଇ ତୁରନ୍ତ ମନ୍ଦିରରେ ପହଞ୍ଚି ଏହା ଦେଖି ସ୍ତମ୍ଭଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ଲୋତକଧାର ଝରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମର ଶରୀରକୁ ଆଉଁସିବାରେ ଲାଗିଲେ ଓ ତତ୍ତ୍ୱକ୍ଷଣାତ୍ ସେବକ ଦ୍ୱୟଙ୍କୁ ଡକାଇ ମନ୍ଦିର ଦ୍ୱାରମାନ ବନ୍ଦ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ଆଦେଶ ଦେଲେ, ତାଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ମନ୍ଦିରର ସମସ୍ତ ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ କରି ଦିଆଗଲା । ଯାତ୍ରୀ ତ ଦୂରର କଥା ସେବକମାନେ ମଧ୍ୟ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ସୁବିଧା ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଜଣେ ଅଶ୍ୱାରୋହୀଙ୍କୁ ଡକାଇ କଟକ ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗରେ ଥିବା ଗଜପତି ସମ୍ରାଟ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କୁ ସେ ଏହି ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଦୈବ ଯୋଗକୁ ଗଜପତି ଚନ୍ଦନ ଯାତ୍ରା ନିମନ୍ତେ କଟକରୁ ପୁରୀ ଅଭିମୁଖେ ବାହାରି ଆସୁଥିଲେ । ବାଟରେ ଅଶ୍ୱାରୋହୀଠାରୁ ଚିଠି ପାଇ ସେ ତୁରନ୍ତ ପୁରୀରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ସେ ସ୍ତମ୍ଭଭୂତ ହୋଇ ବିଷାଦରେ ବସିଲେ । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କରିଥିବାରୁ ଶବକୁ କିଭଳି ସଜ୍ଜାର କରାଯିବ ତାହା ସଂପର୍କରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା ହେଲା । ଶବକୁ ମନ୍ଦିର ବାହାରକୁ ନେଲେ କିଛି ଭଲ ଫଳ ମିଳିବ ନାହିଁ । ବରଂ ଗୌଡ଼ୀୟ ଭକ୍ତମାନେ ଏହାକୁ କଦର୍ଥ କରି ଖତ ମିଛ କଥା କହି ତତ୍କାଳୀନ ଗୌଡ଼ର ଯବନ ରାଜା ଆଗରେ ବଖାଣିବେ ଯାହାକି ଉତ୍କଳ ପକ୍ଷରେ ଆଦୌ ଭଲ ହେବ ନାହିଁ । ଏହା ଦ୍ୱାରା କନ୍ଦଳ ବଢ଼ିବ ଓ ଗଣ୍ଡଗୋଳିଆ ପରିସ୍ଥିତି ବଢ଼ିଯିବ । ଶେଷରେ ଗଜପତିଙ୍କର ନିନ୍ଦା ହେବ ବା ଯୁଦ୍ଧକୁ ବି ଏଡାଇ ଦିଆଯାଇ ନପାରେ । ତେଣୁ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ଶବକୁ ପୋତାଇ ଦେବା ଯଥାର୍ଥ ହେବ ବୋଲି ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ କହିଥିଲେ । ଗଜପତି ଏଥିରେ ନିରୁତ୍ତର ରହିବାରୁ ରାୟରାମାନନ୍ଦ କହିଲେ ‘ହେ ମଣିମା ! ଆପଣ ରଥଯାତ୍ରାବେଳେ ଯାତ୍ରୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ପ୍ରଭୁ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଦିନରୁ ଲୋକେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ ମଣିଷ ଭାବେ ବିଚାରକୁ ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଲୋକମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ସେ ପ୍ରଭୁ । ଏବେ ଏହି ପ୍ରଭୁ ସେହି ପ୍ରଭୁ (ମହାପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ)ରେ ମିଶିଗଲା ବୋଲି କହିବା ଉଚିତ ହେବ । ଏହିଭଳି ଯୁକ୍ତିରେ ଗଜପତି ସମ୍ରାଟ ରାଜି ହେଲେ ଓ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ମର ଦେହକୁ କୋଇଲି ବୈକୁଣ୍ଠରେ ପୋତାଇ ଦେବାକୁ

ଅନୁମତି ଦେଲେ । ରାୟ ରାମାନନ୍ଦ, ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ, ଗଜପତି ସମ୍ରାଟ ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବ ଓ ଦୁଇଜଣ ସେବକଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ଏ ଘଟଣା ଅନ୍ୟ କେହି ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହାପରେ ମନ୍ଦିର ସଂସ୍କାର କରାଇ ଚନ୍ଦନଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭର ଆୟୋଜନ ହେଲା । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ନୃତ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଯାତ୍ରାମାନଙ୍କରେ ଆଉ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । ସେ ବର୍ଷର ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ୱିତୀୟାର ରଥଯାତ୍ରା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲା । ରଥକୁ ଗୌଡ଼ୀୟ ଭକ୍ତମାନେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଆସନ୍ତି । ଗୌଡ଼ୀୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗଜପତି ସମ୍ରାଟ ରଥ ଉପରୁ ଘୋଷଣା କଲେ ଯେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଲୀନ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି ।

କୃଷ୍ଣ ଦାସ କବିରାଜ କୃତ ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତରେ ଏହା ବର୍ଣ୍ଣନା ନାହିଁ । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦେହରେ ମିଶିଯିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ବହୁ ଭକ୍ତ ଏହାକୁ ବିଶ୍ୱାସ ବି କରନ୍ତି । ଚୈତନ୍ୟ ଚରିତାମୃତ ଶ୍ରୀଚୈତନ୍ୟଙ୍କ ଦେହାନ୍ତ ପରେ ଲେଖାଯାଇଛି ଓ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖକ ସେତେବେଳେ ପୁରୀରେ ଆଦୌ ନଥିଲେ କି ବର୍ତ୍ତମାନର ଭନ୍ନତ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରେରଣ ସେତେବେଳେ ନଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଶୁଣା ଶୁଣରେ ଇତିହାସ ଲେଖା ଯାଉଥିଲା । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କ ଅବତାର ଭାବେ ଧରାପୃଷ୍ଠରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପ୍ରକୃତିର ଆବର୍ତ୍ତନରେ ଛୋଟରୁ ସେ ବଡ଼ ହୋଇପାରିଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱୟଂ ବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱରୂପ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦେହ ତ୍ୟାଗ, ଅବତାର ରୂପେ ଜନ୍ମ ନେଇଥିବା ରାମ, ବଳରାମ, କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଦେହତ୍ୟାଗର ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି, ସେତେବେଳେ ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସହିତ ମିଶିଯିବା ଆଦୌ ବିଶ୍ୱାସ କରି ହେବ ନାହିଁ । ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ ନିଷ୍ଠିତ ଭାବେ ମହାମାନବ । ଭଗବାନଙ୍କ ଅନନ୍ତ ଶକ୍ତିରେ ସେ ଲୀଳାୟିତ । ତେଣୁ ଏହି ଐତିହାସିକ ସତ୍ୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ନେବାକୁ ହିଁ ହେବ । ବୈଷ୍ଣବ ଲୀଳାମୃତର କବି ମାଧବ ପଟ୍ଟନାୟକ ରାୟ ରାମାନନ୍ଦଙ୍କର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ତଥା ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ଘଟି ଯାଇଥିବା ଘଟଣା ସମୂହର ସେ ଜୀବନ୍ତ ସାକ୍ଷୀ । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଲେଖନୀ ନିସୃତ ଘଟଣା ଆଦୌ ଅତିରଞ୍ଜିତ ନୁହେଁ ।

୧୧୮୧(ବି)

ଦେବରାଜ ବିଦ୍ୟାପୀଠ ରୋଡ଼
ଗୋବିନ୍ଦ ପ୍ରସାଦ, ରସୁଲଗଡ଼, ଭୁବନେଶ୍ୱର